

თემურ ავალიანი

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.
ასოცირებული პროფესორი. ფილოლოგიის აკადემიური დოქტორი.
(+995)599-94-03-11. temur.avaliani@bsu.edu.ge

**„ქართულ ონომასიოლოგიურ ტერმინთა განმარტებითი
ლექსიკონის“ შედგენის საკითხის შესახებ**

Temur Avaliani

Batumi Shota Rustaveli State University.
Associate Professor. Academic Doctor of Philology.
(+995)599-94-03-11. temur.avaliani@bsu.edu.ge

**On the issue of compiling an “Explanatory Dictionary of Georgian
Onomasiological Terms”**

აბსტრაქტი. მეცნიერების ნებისმიერი დარგის, მათ შორის ონომასიოლოგიის ჩამოყალიბება, როგორც წესი, უკავშირდება საკუთარი ცნებითი აპარატის და ტერმინოლოგიური ბაზის შექმნას და მუდმივ სრულყოფას. პრაქტიკა გვიჩვენებს, რომ არცერთი დარგობრივი ტერმინოლოგია არ არის დაზღვეული ხარვეზებისგან, განსაკუთრებით საწყის ეტაპზე. ანალოგიური სიტუაციაა ონომასიოლოგიაში, სადაც ერთმანეთში აღრეულია ისეთი ფუძემდებლური ტერმინებიც კი, როგორებიცაა „**ონომასიოლოგია**“, „**ონომატოლოგია**“, „**ონომასტიკა**“ და სხვა. უფრო მეტიც, არც ქართულ და არც უცხოურ სამეცნიერო სივრცეში დღემდე არ არსებობს „**ონომასიოლოგიურ ტერმინთა განმარტებითი ლექსიკონი**“. არის მხოლოდ „**ონომასტიკურ ტერმინთა განმარტებითი**

ლექსიკონები“, რომლებში განმარტებული ტერმინთა მნიშვნელოვანი ნაწილი სწორედაც რომ ზოგადად ონომასიოლოგიურია და არა კონკრეტულად ონომასტიკური. დღეს არავისთვის საკამათო აღარაა ის, რომ „ონომასიოლოგია“ და „ონომასტიკა“ ერთმანეთისგან დამოუკიდებელი ლინგვისტური დარგებია. შესაბამისად წინამდებარე ნაშრომში არსებული ვითარების ანალიზის საფუძველზე დასმულია საკითხი „ქართულ ონომასიოლოგიურ ტერმინთა განმარტებითი ლექსიკონის“ შედგენის და მისი „ონომასტიკურ ტერმინთა განმარტებითი ლექსიკონებისგან“ გამიჯვნის შესახებ.

საკვანძო სიტყვები: ონომასიოლოგია, ონომასტიკა, ონომასიოლოგიური ლექსიკონი, ონომასტიკური ლექსიკონი, ნომინაცია, ონიმი.

Abstract. The formation of any field of science, including onomasiology, is usually associated with the creation and constant improvement of its own conceptual apparatus and terminological base. Practice shows that no field terminology is immune from shortcomings, especially at the initial stage. A similar situation exists in onomasiology, where even such fundamental terms as “onomasiology, onomatology, onomastics”, etc. are confused. Moreover, neither in the Georgian nor in the foreign scientific space does there exist an “explanatory dictionary of onomasiological terms”. There are only “explanatory dictionaries of onomastic terms”, in which a significant part of the terms explained are onomasiological in general and not specifically onomastic. Today, it is no longer controversial for anyone that “onomasiology” and “onomastics” are independent linguistic fields. Accordingly, based on the analysis of the current situation, the issue of compiling a “Georgian

=====

explanatory dictionary of onomasiological terms” and its separation from “explanatory dictionaries of onomastic terms” is raised in this paper.

Keywords: onomasiology, onomastics, onomasiological dictionary, onomastic dictionary, nomination, onyme.

მეცნიერების ნებისმიერი დარგის ფორმირება, როგორც წესი, უკავშირდება საკუთარი ცნებითი აპარატის და ტერმინოლოგიური ბაზის შექმნას, თუმცა პრაქტიკა გვიჩვენებს, რომ არცერთი დარგობრივი ტერმინოლოგია არ არის დაზღვეული ხარვეზებისგან, განსაკუთრებით საწყის ეტაპზე. ანალოგიური სიტუაციაა ონომასიოლოგიური ტერმინოლოგიის შემთხვევაშიც, რაც წინამდებარე სტატიის განხილვის ობიექტია.

ონომასიოლოგიის ცნობილი და თვალსაჩინო წარმომადგენელი **ოლგა ბლინოვა** ამ დარგის ტერმინოლოგიის შესახებ ჯერ კიდევ 1972 წელს წერდა: „სამწუხაროდ, უამრავი ონომასიოლოგიური ცნება და მათი შესაბამისი ტერმინია განსასაზღვრი და დასაზუსტებელი, მაგალითად ზუსტ დეფინიციას საჭიროებს ტერმინები: **ნომინაციის პრინციპი, ნომინაციის ხერხები და საშუალებები, ნომინაციის სიტემა** და ა.შ. (Блинова, 1972, 98). სიტუაცია დიდად არ შეცვლილა ამ მოსაზრების გამოთქმიდან ათეულობით წლის შემდეგაც: „მიუხედავად იმისა, რომ ამ დროის შემდეგ ნომინაციის თეორიამ და მისმა შემსწავლელმა დარგმა მნიშვნელოვნად წაიწია წინ, მისი მეტაენის პრობლემა დღემდე აქტუალური და მოუგვარებელია (Ягафарова. 2010. 172)“. ეს ნათლად ჩანს ამ დარგის ფუძემდებლური ტერმინების – „**ონომასიოლოგია**“, **ონომატოლოგია**, **ონომასტიკა**“ – მაგალითზეც. მათი დეფინიციების თუნდაც ზედაპირული შედარებითი ანალიზიდან ნათლად ჩანს, თუ რაოდენ აღრეულია ერთმანეთში ამ დარგის

=====

ძირითადი, ფუძემდებლური ტერმინებიც კი. მივმართოთ ამ ტერმინების დეფინიციებს.

რა არის ონომასიოლოგია (ბერძნ. *ονομα* – სახელი და *logos* – მოძღვრება)? ეს არის:

- „მეცნიერება აპელატიური და ონიმური აღნიშვნისა და სახელდების /ნომინაციის/ შესახებ“ (ცხადაია, 1988).

- „Наука об обозначении, назывании, номинации аппеллятивной и онимической“ (Подольская, 1988).

რა არის ონომასტიკა (ბერძ. *onomastikē téchnē* – სახელდების ხელოვნება; *ὀνομαστικός* — "სახელწოდებასთან დაკავშირებული"¹)? ეს არის:

- ენათმეცნიერების დარგი, რომელიც შეისწავლის ყოველგვარ საკუთარ სახელს. ონომასტიკის ქვედარგებია: ანთროპონიმიკა, ტოპონიმიკა, ზოონიმიკა, ეთნონიმიკა, კოსმონიმიკა, თეონიმიკა და სხვ (ქეე, 2008)²

ერთი შეხედვით, გასარკვევი თითქოს არც არაფერია: ამ განმარტებების მიხედვით ლინგვისტური დარგები *ონომასიოლოგია* და *ონომასტიკა* მკაფიოდ არის გამიჯნული ერთმანეთისგან: ონომასიოლოგია არის მეცნიერება ზოგადად სახელდების შესახებ, ხოლო ონომასტიკა – მეცნიერება საკუთარ სახელთა შესახებ (Доржиева, Щербакова. 2019). პრობლემებს ვაწყდებით მაშინ, როგორც კი ვიწყებთ „**ონომასიოლოგიურ ტერმინთა ლექსიკონის**“ ძიებას. საქმე ისაა, რომ ნაცვლად „**ონომასიოლოგიურ ტერმინთა ლექსიკონებისა**“, თითქმის ყველგან, როგორც ქართულ, ისე უცხოურ (მათ შორის თანამედროვე და საბჭოთა პერიოდის რუსულ) ლინგვისტიკაში გვხვდება „**ონომასტიკურ ტერმინთა ლექსიკონები**“ (როგორებიცაა,

¹ ვიქსიკონი: <https://ka.wiktionary.org>

² უცხო სიტყვათა ლექსიკონი. <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=3&t=28394>

მაგ.: ცხადაია, 1988; Подольская, 1988 და სხვ.). ამავე დროს, მათში მოცემული ტერმინების მნიშვნელოვანი ნაწილი ზოგადად ონომასიოლოგიურია და არა კონკრეტულად ონომასტიკური, რასაც ხაზგასმით აღნიშნავს ერთ-ერთი ასეთი ლექსიკონის ავტორიც: „ონომასტიკაში ორი ძირითადი ტერმინოლოგიური პლასტი გამოიყოფა: 1. საკუთრივ ონომასტიკური ტერმინები, შექმნილი ონომასტთა მიერ და 2. მონათესავე დისციპლინებიდან ნასესხები ტერმინები. ასეთი მონათესავე დისციპლინებია: **ენათმეცნიერების სხვა დარგები**, არქეოლოგია, ისტორია, გეოგრაფია. ამავე დროს, ეს დისციპლინებიც გამოიყენებენ ონომასტთა მიერ რეკომენდებულ ტერმინებს. მაშასადამე, ონომასტიკურ ტერმინთა მნიშვნელოვანი ნაწილი დისციპლინათშორისი ტერმინებია“ (ცხადაია, 1988: 7). უშუალოდ ონომასიოლოგიურია, მაგალითად, ამ ლექსიკონში განმარტებული ტერმინები: *აპელატივი, დენოტაცია, დემინუტივი, კვალიტატივი, მოტივირება, მოტივირების პრინციპი, მოტივირებული (არამოტივირებული) სახელი, ნომინაციის მოტივი, ნომინაცია, ნომინატორი, ნომინაციის ობიექტი, ნომინაციის სუბიექტი, ნომინაციის პრინციპი, ნომინაციის სიტუაცია, ნომინაციის აქტი, ონიმი, ონომასიოლოგია, ონომასტიკა, სახელდება, სახელმდებელი სუბიექტი, სახელწოდება და უამრავი სხვა*. პ.ცხადაია სამართლიანად აღნიშნავს იმასაც, რომ: „ვითარება მოითხოვს არა მარტო ქართული ონომასტიკური ტერმინოლოგიის გამდიდრებას, არამედ უკვე გამოყენებულის დაზუსტება-დახვეწასაც. **ტრადიციის ძალით „ონომასტიკა“** ჯერ კიდევ გამოიყენება „*ანთროპონიმის*“ მნიშვნელობით, ხოლო „*ტოპონიმია*“ და „*ტოპონიმია*“ სინონიმებად ითვლება. ეს უზუსტობა აისახა „რუსულ-ქართული ლექსიკონის“ ბოლო გამოცემაშიც /“*ТОПОНИМИКА*“ იგივეა, რაც *ТОПОНИМИЯ*“/ (ცხადაია, 1988: 9)³.

³ ცხადაია, საუბარია იმ დროისთვის ბოლო გამოცემაზე.

არაერთმნიშვნელოვნად არის გაგებული აგრეთვე ტერმინები „**ონომა**“ და „**ონიმი**“. ლინგვისტთა ერთი ნაწილი წერს, რომ „**ონომა**“ და „**ონიმი**“ ერთი და იგივეა და ორივე მათგანი ტერმინ „საკუთარი სახელის“ სინონიმია (ცხადაია, 1988: 77, 81). მეორენი კი თვლიან, რომ ისინი სინონიმები არ არის: საკუთარი სახელის სინონიმად გამოყენებულ უნდა იქნეს ტერმინი „**ონომ**“/„**ონომა**“, ყველა სხვა შემთხვევაში კი – „**ონიმი**“ (Косых, 2016: 16).

თვალში საცემია ტერმინების: „**ონომატოლოგია**“ – „**ონომასიოლოგია**“ და „**ონომატოლოგია**“ – „**ონომასტიკა**“ ერთმანეთში აღრევა. ასე მაგალითად, ალ. ლლონტის სიტყვებით, „**ონომატოლოგია ანუ ონომასტიკა** – ლექსიკოლოგიის ნაწილია, რომელიც სწავლობს საკუთარ სახელთა (ადამიანთა, ტომთა, ადგილთა) სახელებს (ლლონტი, 1988: 157). ანალოგიურია ა. მატევევის⁴ პოზიცია, რომლის შესახებაც ე. ბერეზოვიჩი წერს: „Обозревая употребление указанных терминов в отечественной и международной традиции, А. К. Матвеев предлагает использование термина ОНОМАТОЛОГИЯ в значении 'наука о собственных именах' (именно в этом смысле он употреблен в названии книги), а ОНОМАСТИКА — в значении 'совокупность **собственных** имен' (Березович, 2007: 318). ონომატოლოგიასა და ონომასტიკას ერთმანეთთან აიგივებს ნ. პოდოლსკაიც: „**Ономасиология (ონომატოლოგია)** – Наука об обозначении, назывании, номинации аппелятивной и онимической“ (Подольская, 1988: 95). უფრო შორს მიდის პ. ცხადაია: „**ონომატოლოგია** – 1. იგივეა, რაც **ონომასიოლოგია**, 2. იგივეა, რაც **ონომასტიკა**. (ცხადაია, 1988: 86).

ვერც იმას აუვულოთ გვერდს, რომ არცერთ ზემოთ მითითებულ ლექსიკონში ტერმინები „**ონომასიოლოგიური ტერმინი**“, „**ონომასიოლოგიური ტერმინოლოგია**“ არათუ განმარტებული, არამედ

⁴ ავტორი მონოგრაფიისა: „Ономатология“. Москва: Наука, 2006

საერთოდ ნახსენებიც კი არ არის. უფრო მეტიც, მათში საერთოდ არ არის ნახსენები მსაზღვრელი კომპონენტი „ონომასიოლოგიური“, რომელიც სამეცნიერო სივრცეში აქტიურ მიმოქცევაშია. მეორე მხრივ, ლექსიკონში არის უამრავი ტერმინი-შესიტყვება მსაზღვრელი კომპონენტით „ონომასტიკური“, როგორებიცაა: *ონომასტიკური არე (არეალი, ატლასი, გამოკვლევა, ველი, კვლევა, ლანდშაფტი, მეთოდი, პროცესი, რივი, სექტორი, სივრცე, სტრატეგრაფია, ტერმინი, ტერმინოლოგია, უნივერსალიები და სხვ.)*. ისინი შემდეგი სახით არის განმარტებული:

- *ონომასტიკური ტერმინი* – სიტყვა ან შესიტყვება, რომელიც ზუსტად აღნიშნავს *ონომასტიკის* გარკვეულ ცნებას. მაგ. *ონიმი, ტოპონიმი, ანთროპონიმი, დეონიმიზაცია* და ა.შ.

- *ონომასტიკური ტერმინოლოგია* – *ონომასტიკურ* ტერმინთა ერთობლიობა.

- *და სხვ.*⁵

დაბოლოს: არც ქართულ და არც უცხოურ ინტერნეტსივრცეში *ონომასიოლოგიურ* ტერმინთა განმარტებითი ლექსიკონები არ იძებნება⁶. ამ საკითხთან დაკავშირებით რუსულად დასმულ კითხვაზე ხელოვნური ინტელექტი გვპასუხობს: „Словаря, который бы целиком и полностью назывался **«словарь ономаσιологических терминов»**, скорее всего, не существует в виде отдельной книги, но можно найти отдельные списки и глоссарии специализированных терминов по ономасиологии в лингвистических словарях и учебных материалах“. ანალოგიურ პასუხს იძლევა ხელოვნური ინტელექტი ქართულადაც: „ვერ ვპოულობ ცნობებს *„ონომასიოლოგიურ*

⁵ ყველა მათგანის განმარტებას აღარ ვიშველიებთ.

⁶ საუბარია *ონომასიოლოგიურ* ტერმინთა ლექსიკონზე და არა *ონომასიოლოგიური* მიმართულების ისეთ ლექსიკონებზე, როგორიცაა, მაგალითად, ბ. ფოჩხუას „თანამედროვე ქართული ენის იდეოგრაფიული ლექსიკონი“ (ფოჩხუა, 1987)

ტერმინთა განმარტებითი ლექსიკონის“ სახელწოდების შესაბამისი წიგნის შესახებ — არ ჩანს, რომ არსებობს ზუსტად ასეთი სახელწოდება წიგნად ბეჭდური ან ელექტრონული გამოცემით“.

კიდევ უამრავი მაგალითის მოშველიება შეიძლება იმის დასტურად, რომ ონომასიოლოგიის სამეცნიერო ტერმინოლოგიაში ძალიან ბევრი რამ სწორად გასააზრებელი და დასაზუსტებელია. აღნიშნული პრობლემის მოგვარებისკენ გადადგმული უმნიშვნელოვანესი ნაბიჯი იქნებოდა „**ონომასიოლოგიურ ტერმინთა განმარტებითი ლექსიკონის**“ შექმნა, რითაც კიდევ ერთხელ ნათლად გამოჩნდება, რომ ონომასიოლოგია და ონომასტიკა ორი დამოუკიდებელი ლინგვისტური დისციპლინაა. ისინი ერთმანეთთან იერარქიულ მიმართებაში არიან: ონომასტიკა ონომასიოლოგიის დარგია და ორივე მათგანს საკუთარი ტერმინოლოგიური ბაზა და ცნებითი აპარატი აქვს. აქვე აღვნიშნავთ, იმასაც, რომ ეს სფერო დიდი ხანია ჩვენი ინტერესის და კვლევის ობიექტია (ავალიანი, 2005; ავალიანი 2010). დაგროვილი გამოცდილების საფუძველზე ამჟამად გამოსაქვეყნებლად ვამზადებთ ბსუ-ს სამაგისტრო სახელმძღვანელოს „ზოგადი და ქართველური ონომასიოლოგია“, რის შემდეგაც ვგეგმავთ „ქართულ ონომასიოლოგიურ ტერმინთა განმარტებითი ლექსიკონის“ გამოქვეყნებას.

გამოყენებული ლიტერატურა

References

ავალიანი, 2005 – ავალიანი თ. ქართული ონომასიოლოგიის ზოგიერთი აქტუალური პრობლემის შესახებ // ბსუ შრომები (ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა სერია). ბათუმი

avaliani, 2005 – avaliani t. k'art'uli onomasiologiis zogierti ak'tualuri problemis šesaxe // bsu šromebi (humanitarul mec'nierebat'a seria). bat'umi

ავალიანი, 2010 – ავალიანი თ. შეპირისპირებით-მოტივაციური ლექსიკონის შედგენის საკითხისათვის // I საერთაშორისო სიმპოზიუმი ლექსიკოგრაფიაში.

ბსუ-ს ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი. არნ. ჩიქობავას სახელობის
ენათმეცნიერების ინსტიტუტი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის ლექსიკოგრაფიის ცენტრი. ბათუმი

avaliani, 2010 – avaliani t'. šepirispirebit'–motivac'iuri lek'sikonis šedgenis
sakit'xisat'vis // i saert'ašoriso simpoziumi lek'sikograp'iaši. bsu-s humanitarul
mec'nierebat'a p'akulteti. arn. Č'ik'obavas saxelobis enat'mec'nierebis instituti,
ivane javaxišvilis saxelobis t'bilis is saxelmcip'o universitetis lek'sikograp'iis c'entri.
bat'umi.

ფოჩხუა, 1974 – ფოჩხუა ბ. – ქართული ენის ლექსიკოლოგია. თბილისი, თსუ
p'oc'xua, 1974 – p'oc'xua b. k'art'uli enis lek'sikologia. t'bilisi

ფოჩხუა, 1987 – ფოჩხუა ბ. თანამედროვე ქართული ენის იდეოგრაფიული
ლექსიკონი (ნაკვეთი პირველი). თბილისი. „მეცნიერება“. 1987 წ.

p'oc'xua, 1987 – p'oc'xua b. t'anamedrove k'art'uli enis ideograp'iuli lek'sikoni
(nakvet'i pirveli). t'bilisi. „mec'niereba“

ქეე, 2008 – ქართული ენა (ენციკლოპედია). თბილისი

k'ee, 2008 – k'art'uli ena (enc'iklopedia). t'bilisi

ღლონტი, 1988 – ღლონტი ალ. ქართული ლექსიკოლოგიის საფუძვლები.
თბილისი

glonti, 1988 – glonti al. k'art'uli lek'sikologiis sap'uzvlebi. t'bilisi

ცხადაია, 1988 – ცხადაია პ. ონომასტიკურ ტერმინთა განმარტებითი
ლექსიკონი. თბილისი. „თსუ“

c'xadaia, 1988 – c'xadaia p. onomastikur termint'a ganmartebit'i lek'sikoni. t'bilisi

Березович, 2007 – Е. Березович. „А. К. Матвеев. Ономатология“. М.: Наука,
2006. //Русский язык в научном освещении. 2007. № 1 (13).

Блинова, 1972 – Блинова О. И. – Лексическая мотивированность и некоторые
проблемы региональной лексикологии – В журн.: Вопросы изучения лексики
русских народных говоров. Л., 1972, № 2.

Доржиева, Щербакова, 2019 – Г. С. Доржиева, А. А. Щербакова.
Ономасиология vs ономастика: проблемы номинации: учебное пособие. Улан-
Удэ. 2019.

Косых, 2016 – Косых Е. А. Русская ономасиология: учебное пособие Барнаул

Матвеев, 2005 – Матвеев А. К. Ономастика и ономатология:
терминологический этюд // ВОПРОСЫ ОНОМАСТИКИ. 2005. № 2.

Матвеев, 2006 – А. К. Матвеев. Ономатология. М.: Наука

Подольская, 1988 – Подольская, Н. В. Словарь русской ономастической
терминологии. М.

Ягафарова, 2010 – Г. Н. Ягафарова. Основные ономаσιологические понятия. Вестник Челябинского государственного университета. 2010. № 13 (194). Филология. Искусствоведение. Вып. 43.